

**ՔԵՄՓ-ԴԵՎԻԴԻ (1979Թ.) ԺԱՌԱՆԳՈՒԹՅՈՒՆԸ.
ԻՍՐԱՅԵԼԻ ՀԵՏ ԱՐԱԲԱԿԱՆ ԵՐԿՐՆԵՐԻ ԱՆՀԱՏԱԿԱՆ
ԽԱՂԱՂՈՒԹՅԱՆ ՀԱՍՏԱՏՄԱՆ ՀԵՏԱԳԱ ՓՈՐՁԵՐԸ**

Հոդվածի նպատակն է վերլուծել միջարաբական հակասությունները Իսրայելի հետ հարաբերություններում, հատկապես՝ եգիպտա-իսրայելական 1979թ-ի պայմանագրի կնքումից հետո: Եգիպտոսը դարձավ առաջին արաբական երկիրը, որը դեմ գնաց երեք «ոչ»-երի քաղաքականությանը և անհատական խաղաղության պայմանագիր կնքեց Իսրայելի հետ:

Հանգուցային բառեր և արտահայտություններ. միջարաբական հակասություններ, եգիպտա-իսրայելական պայմանագիր, քաղաքականություն, աջակցություն, պատերազմական իրավիճակ:

Դեռևս մինչև եգիպտա-իսրայելական պայմանագիրը՝ արաբական երկրները փորձել են խաղաղություն հաստատել Իսրայելի հետ, սակայն 1979թ-ը շրջադարձային եղավ այդ հարցում: Փորձել ենք հիմնականում Սիրիայի, Հորդանանի ու Լիբանանի օրինակով վերլուծել արաբ-իսրայելական հարաբերությունների հետագա զարգացումը:

Ինչպես նշեցինք, Եգիպտոսը դարձավ առաջին արաբական երկիրը, որը խաղաղություն հաստատեց Իսրայելի հետ: 1977թ. նոյեմբերի 19-ին Սադաթը այցելեց Իսրայել և ելույթ ունեցավ Քնեսետում, որի ընթացքում բարձրացրեց նաև Պաղեստինի արաբների ինքնորոշման հարցը: Մինչև Երուսաղեմ կատարած այցելությունը՝ Սադաթը այցելեց նաև Դամասկոս ու փորձեց ստանալ Ասադի համաձայնությունը: Վերջինս այդպես էլ իր աջակցությունը

չհայտնեց այդ գաղափարին: Երուսաղեմ կատարած այցելությունը դատապարտվեց արաբական երկրների մեծամասնության կողմից, հատկապես՝ Սիրիայի, Իրաքի, Լիբիայի, Ալժիրի, Հարավային Եմենի, ինչպես նաև՝ ՊԱԿ-ի:

Արաբական երկրները, սակայն, միանման դիրքորոշում չորդեգրեցին Սադաթի՝ Երուսաղեմ կատարած այցի վերաբերյալ: Եթե Ալժիրը և Լիբիան Սիրիային տրամադրեցին երկարաժամկետ ֆինանսական օժանդակություն Իսրայելի դեմ պայքարելու համար, ապա Հորդանանի արքա Հուսեյնը նոյեմբերի 22-ին՝ Դամասկոս կատարած այցի ժամանակ, արդարացրեց Սադաթին: Ըստ Ասադի՝ Հորդանանի նման դիրքորոշումը պայմանավորված էր ԱՄՆ ճնշմամբ: ¹ Տեղեկություններ կան այն մասին, որ Իսրայելի արտաքին գործերի նախարար Մոշե Դայանը 1977թ-ի կեսերին փորձել է համոզել Հորդանանի արքա Հուսեյնին (Լոնդոնում տեղի ունեցած գաղտնի հանդիպման ժամանակ)՝ միանալ եգիպտա-իսրայելական խաղաղության պայմանագրին, սակայն Հուսեյնը կտրականապես մերժել է: ²

Օմանը, Մուդանը և Մարոկկոն դրական արձագանքեցին Սադաթի նախաձեռնությանը: Մյուս կողմից՝ Սաուդյան Արաբիան, Լիբանանը, Եմե-

1 Ռուբեն Կարապետյան, Սիրիայի տեղն ու դերը արաբ-իսրայելական հակամարտությունում /1946-2000թթ/, Կահիրե, 2008թ, 352 էջ, էջ 184:

2 Евгений Примаков, Конфиденциально: Ближний Восток на сцене и за кулисами, Москва, 2006г. 415стр, стр. 178.

նի Արաբական Հանրապետությունը և Ծոցի արաբական միապետությունները չեզոք դիրք գրավեցին: ¹

Սադաթի արտաքին քաղաքականության նոր ուղղությունը կապված էր ներպետական խնդիրների հետ: Երկրում գերիշխում էր աղքատությունը, որի պայմաններում ազդեցիկ ուժ էին դարձել իսլամիստական շարժումները: Հնչում էին վարչակազմի տապալման կոչեր: 1978թ. սեպտեմբերին ԱՄՆ նախագահ Զիմմի Քարթերը հրավիրեց Սադաթին և Իսրայելի վարչապետ Մենաչեմ Բեգինին Մերիլենդում գտնվող նախագահի առանձնավայր՝ Քեմփ Դեյվիդ: Կազմվեցին երկու համաձայնագրեր, որոնցից մեկը հիմք հանդիսացավ Եգիպտոսի և Իսրայելի միջև խաղաղության հաստատման համար: ² 1979թ.-ի մարտի 26-ին ստորագրվեցին քեմփդեյվիդյան համաձայնագրերը: ³ Խաղաղության բանակցություններում Եգիպտոսը Պաղեստինի հարցին անդրադարձավ զուտ մակերեսորեն (Արևմտյան ափի և Հորդանանի միջև գոյություն ունեցող սահմանի վերաբերյալ), նրա համար առաջնային էր Սինայի խնդիրը: ⁴

Արտաքին քաղաքականության նոր ուղղություն մշակելով՝ Սադաթը հետ վերադարձրեց Սինայն ու տնտեսապես ամրապնդեց երկիրը: Հաստատվեցին առևտրային կապեր Իսրայելի ու ԱՄՆ հետ, իսկ Միջազգային Արժույթային Հիմնադրամը սկսեց վարկեր տրամադրել կառավարությանը: ⁵

Քեմփդեյվիդյան համաձայնագրերից հետո արաբական աշխարհում հստակ արտահայտվեց միասնության խնդիրը: Քանի դեռ Սիրիան և ՊԱԿ-ը խիստ միջոցներ էին ձեռնարկում Եգիպտոսի դեմ, Սաուդյան Արաբիան և Ծոցի արաբական միապետությունները շարունակում էին ֆինանսական օգնություն ցուցաբերել վերջինիս: ⁶

Հորդանանի նախկին վարչապետ Զեյդ Ռիֆան 1981թ.-ի մարտի 30-ին Ե. Պրիմակովի հետ առանձնազրույցում փորձեց բնորոշել քեմփդեյվիդյան համաձայնագրերից հետո ստեղծված իրավիճակը: Նա հայտարարեց.՝ «Իր տարածքային խնդիրները լուծելուց հետո Սադաթը կհայտարարի արաբներին, որ արդեն պատրաստ է անդրադառնալ այլ հարցերի՝ Գազայի հատվածին կամ Գոլանի բարձունքներին: Եվ արաբները, որոնք շուտ են ամեն ինչ մոռանում, կիրաժարվեն Եգիպտոսի մեկուսացման քաղաքականությունից»: ⁷

Քեմփ-Դեյվիդից հետո Իսրայելի հետ խաղաղության հաստատման հաջորդ լուրջ քայլը ձեռնարկեց Լիբանանը, սակայն, ի տարբերություն եգիպտա-իսրայելական պայմանագրի կնքման, Լիբանանի դեպքում հանգամանքներն այլ էին: Երկրում ընթանում էր քաղաքացիական պատերազմ: Պատերազմին միջամտել էին արտաքին ուժեր՝ այդ թվում Սիրիան ու Իսրայելը: 1983թ.-ի մայիսի 17-ին Իսրայելի ու Լիբանանի միջև ստորագրվեց համաձայնագիր, որով Լիբանանը համաձայնեց վերջ դնել Իսրայելի հետ դեռևս 1948թ.-ից գործող պատերազմական իրավիճակին: Դրա դիմաց Լիբանանից պետք է դուրս բերվեին իսրայելական զորքերը: Համաձայնեցվեց Բեյրութում իսրայելական

1 Taylor A.R., The Arab Balance of Power, Syracuse University Press., 1982, p. 124

2 Joel Beinin and Lisa Hajjar, Palestine, Israel and the Arab-Israeli conflict, Middle East research and information project, North Carolina, 2014

3 Eli E. Hertz, Arab-Israeli peace agreements, <http://www.mythsandfacts.org/media/user/PLO-Agreement.pdf>

4 Евгений Примакков, նշվ. աշխ. стр. 180

5 Steve Smith, Amelia Hadfield, Tim Dunne. Foreign policy: Theories, Actors, Cases. Oxford, 2012, 543pages, էջ 411

6 Валькова Л.В., Саудовская Аравия: Нефть, Ислам, Политика, Москва, 1987г, 252стр, ст. 212

7 Евгений Примакков, նշվ. աշխ. стр. 184

ներկայացուցչության բացման հարցը: Այնուամենայնիվ, դիվանագիտական հարաբերություններ չհաստատվեցին կողմերի միջև: Լիբանանը նաև պարտավորվեց թույլ չտալ Իսրայելի վրա հարձակումներ իրականացնել իր տարածքից: Փաստացի հաստատվեց խաղաղություն Լիբանանի ու Իսրայելի միջև: Միայն արհեստականորեն չկնքվեց խաղաղության պայմանագիր:

Սիրիան խիստ բացասաբար ընդունեց համաձայնագիրը և հրաժարվեց Իսրայելի հետ զուգահեռաբար դուրս բերել զորքերը Լիբանանից¹: Համաձայնագիրը հակասություններ առաջացրեց ողջ արաբական աշխարհում: Եգիպտոսը դրական գնահատեց այն, իսկ Սիրիան՝ ծայրահեղ բացասական: Սաուդյան Արաբիան պահպանեց չեզոքությունը այն ժամանակ, երբ արաբական երկրները բոյկոտեցին համաձայնագիրը²:

1983թ-ի հունիսի 2-ին Սիրիայի նախագահ Հաֆեզ Ասադը ԽՍՀՄ ներկայացուցիչ Պրիմակովի հետ հանդիպման ժամանակ խիստ քննադատեց լիբանանա-իսրայելական համաձայնագիրն ու հայտարարեց, որ այդպիսով իսրայելական զորքերը՝ տեղակայվեցին Դամասկոսից 24կմ, իսկ սիրիական զորքերը Թել Ավիվից 250կմ հեռավորության վրա: Ըստ նրա՝ այդ համաձայնագիրը բացահայտորեն ուղղված էր Սիրիայի դեմ³:

1983թ-ի հոկտեմբերի 31-ին Ժնևում հրավիրվեց «Հաշտեցման կոնֆերանս», որին մասնակցեցին Լիբանանի նախագահ Ամին ժմայելը, նախկին նախագահ Քամիլ Շամունը ու Սուլեյման Ֆրանժիեն: Այդ հանդիպման ժամանակ քննադատվեց համաձայնագիրն ու հայտարարվեց, որ խաղաղություն հնարավոր է միայն դրա չե-

ղարկման դեպքում:

1984թ-ի մարտին լիբանանա-իսրայելական համաձայնագիրը, ի վերջո, չեղյալ հայտարարվեց: Դա կատարվեց հիմնականում Դամասկոսի ճնշման տակ⁴:

Հետագայում ևս եղան Իսրայելի հետ խաղաղության հաստատման փորձեր: 1992թ-ի վերջին Սիրիայի նախագահ Հաֆեզ Ասադը հայտարարեց, որ Սիրիան մտահոգված է Երուսաղեմի, Արևմտյան ափի ու Հարավային Լիբանանի ճակատագրով: Հակառակ դեպքում արդեն ստորագրված կլինեին Սիրիա-իսրայելական համաձայնագիրը: Իրականում Սիրիան ուղղակի հետևում էր զուգահեռաբար ընթացող իսրայելա-պաղեստինյան բանակցություններին: Ասադին ձեռնտու չէր պաղեստինա-իսրայելական կամ հորդանանա-իսրայելական համաձայնագիրը՝ նախքան սիրիա-իսրայելական համաձայնագրի կնքումը⁵:

1995թ-ի դեկտեմբերին ԱՄՆ-ում տեղի ունեցան սիրիա-իսրայելական բանակցություններ: Համաձայնեցվեցին հարաբերությունների կարգավորման 11 կետեր, սակայն 1996թ-ի սկզբին Համասը Երուսաղեմում ահաբեկչական գործողություններ իրականացրեց: Դրա հետևանքով Իսրայելի պատվիրակությունը ընդհատեց բանակցությունները և վերադարձավ Թել-Ավիվ⁶: Սիրիան ու Իսրայելը իրենց գոյության ընթացքում այլևս երբեք այդքան մոտ չեղան խաղաղության հաստատմանը:

Հորդանանը 1994թ-ի հոկտեմբերի 26-ին դարձավ երկրորդ արաբական երկիրը, որը խաղաղության պայմանագիր կնքեց Իսրայելի հետ⁷, սակայն նմանատիպ քայլը լուրջ հետք չթողեց

1 Ռուբեն Կարապետյան, նշվ. աշխ. էջ 215:

2 Валькова Л.В., նշվ. աշխ. стр.9

3 Евгений Примаков. նշվ. աշխ. էջ 213

4 Նույն տեղում, էջ 213:

5 Ռուբեն Կարապետյան, նշվ. աշխ. էջ 252:

6 Ռուբեն Կարապետյան, նշվ. աշխ. էջ 264:

7 <http://www.nytimes.com/learning/general/onthisday/big/1026.html>

արաբական աշխարհի հետ Հորդանանի ունեցած հարաբերությունների վրա (ինչպես դա եղավ Եգիպտոսի դեպքում): Հորդանանը չհեռացվեց Արաբական Լիգայից և նույնիսկ համաարաբական պատժամիջոցների (էմբարգո) չարժանացավ, ինչպես դա եղավ Եգիպտոսի դեպքում: Նամանատիպ վերաբերմունքը պայմանավորված էր 1993թ-ին կնքված Օսլոյի հռչակագրով: Պաղեստինա-իսրայելական համաձայնության շրջանակներում Հորդանանի և Իսրայելի միջև խաղաղության պայմանագիրը դիտվեց իբրև ավելի ընդարձակ տարածաշրջանային գործընթաց, քանի որ առաջին քայլն արված էր հենց Պաղեստինի կողմից¹: Իսրայելի հետ խաղաղություն հաստատելով Հորդանանը հույս ուներ վերականգնել իր տնտեսությունը, որը ծանր վիճակում էր հայտնվել Իրաքի նկատմամբ կիրառվող միջազգային պատժամիջոցների արդյունքում: Մեծացավ նաև ԱՄՆ-ի կողմից Հորդանանին տրամադրվող վարկերի չափը²:

Հորդանանի արքա Հուսեյնը դեռևս վաղուց էր պատրաստ խաղաղություն հաստատել Իսրայելի հետ, սակայն Հորդանանի թույլ դիրքերը արաբական աշխարհում և երկրի ներպետական դեմոգրաֆիկ խնդիրները³ ետ էին

պահում նրան այդ քայլին դիմելուց:

Չնայած Իսրայելի հետ կնքված խաղաղության պայմանագրին՝ հետագայում Հորդանանն իր աջակցությունը հայտնեց իսրայելական օկուպացման դեմ պաղեստինյան երկրորդ ինթիֆադային և դեմ արտահայտվեց ԱՄՆ ներխուժմանը Իրաք:

Հորդանանա-իսրայելական խաղաղության պայմանագրից հետո՝ 1994 և 1996 թվականներին, Մարոկկոն և Թունիսը «համընդհանուր շափի ոլորտների» մասին պայմանագրեր կնքեցին Իսրայելի հետ: 1994թ-ին Իսրայելական պատվիրակություն ժամանեց Բահրեյն: 1996 և 1998 թվականներին Օմանը և Կատարը փորձեցին առևտրային հարաբերություններ հաստատել Իսրայելի հետ, սակայն որևէ լուրջ առաջընթաց այդպես էլ չգրանցվեց Իսրայելի հետ բանակցություններում: Միայն եգիպտա-իսրայելական ու հորդանանա-իսրայելական պայմանագրերը գոյությունը պահպանեցին երկրորդ ինթիֆադայից հետո⁴:

Ի վերջո պատմությունը ցույց տվեց, որ Իսրայելի հետ հարաբերություններում արաբական երկրների պետական շահերն ավելի բարձր դասվեցին համաարաբական շահերից: Ի հակառակ Իսրայելի դեմ ուղղված ծայրահեղական հռետորաբանության՝ արաբական երկրները պատրաստ էին վերջինիս հետ փոխշահավետ խաղաղություն հաստատել: Առաջին և դժվարագույն քայլն արդեն արված էր Քեմփ-Դևիդում 1979թ-ին:

1 Curtis R. Ryan, "Jordan First": Jordan's inter-Arab relations and foreign policy under King Abdullah 2nd, Institute of Arab studies, 2004, էջ 52/ Andrew W. Terrill. "Saddam's closest ally: Jordan and the Gulf War" Journal of South Asian and Middle Eastern studies 9(2) 1985: էջ 51

2 Eli E. Hertz, Arab-Israeli peace agreements, <http://www.mythsandfacts.org/media/user/PLO-Agreement.pdf>

3 Տարբեր ժամանակահատվածներում երկրի բնակչության 60-80% կազմում էին պաղեստինցիները: Նրանք դեմ էին արտահայտվում Իսրայելի հետ ցանկացած խաղաղության գործընթացին: 1951թ-ին Հորդանանի արքա Աբդուլլահի դեմ նույնիսկ մահափորձ է կատարվում պաղեստինցի ծայրահեղականի կողմից: Տարբեր ժամանակահատվածներում Հորդանանի երկու վարչապետեր սպանվել են Իսրայելի հետ խաղաղության հաստատմանն աջակցելու պատճառով: Eli E. Hertz, Arab-Israeli peace agreements, <http://www.mythsandfacts.org/media/user/PLO-Agreement.pdf>

4 Curtis R. Ryan, նշվ. աշխ. էջ 48

НАСЛЕДСТВО КЭМП–ДЕВИДА (1979г.): ИНДИВИДУАЛЬНЫЕ ПОПЫТКИ АРАБСКИХ СТРАН ПО ДОСТИЖЕНИЮ МИРА С ИЗРАИЛЕМ

АНДРАНИК АРАКЕЛЯН

НАН РА, Институт востоковедения, аспирант

Египет первым нарушил провозглашенный в 1967 г. в Хартумской декларации принцип «трех нет». Неоднократные попытки политического диалога между Израилем и Сирией, предпринимавшиеся с января 1982 г. по март 2000 г., закончились провалом. Мирное соглашение между Иорданией и Израилем было подписано 26 октября 1994 г. уже после заключения Декларации принципов мирного урегулирования между Израилем и ООП (октябрь 1993 г.).

CAMP–DAVID'S (1979) LEGACY: ARAB COUNTRIES' INDIVIDUAL PEACE EFFORTS WITH ISRAEL

ANDRANIK ARAKELYAN

National Academy of Sciences of the RA. Institute of Oriental Studies, Postgraduate

There were several peace plans following the 1967 war, but nothing happened until the historic visit to Jerusalem by the Egyptian President, Anwar Sadat, in November 1977. This was the beginning of the first recognition of Israel as a state by a major Arab country. Other efforts were made after by Syria, Lebanon and Jordan. The Israel–Jordan peace treaty was signed in 1994. Jordan was the second Arab country, after Egypt, to sign a peace accord with Israel.